

De tovenaar van Oz

Jaren geleden, aan het begin van mijn zoektocht naar mijn ware zelf, gaf een wijze vrouw me het volgende advies: 'Pave your way to follow your bliss'.

Ze had de spreuk ontleend aan Joseph Campbell, de grote mythologist. Ik heb dit advies altijd ter harte genomen en ben als de alchemist van Paolo Coelho de wereld ingetrokken om te ervaren dat de weg naar gelukzaligheid niet over rozen gaat.

Hoe komt het dat datgene wat we het liefst we willen bereiken – de volbrenging van een zinvolle loopbaan of het vinden van liefde – vaak het moeilijkste blijkt te zijn? Carl Gustav Jung, een geestverwant van Campbell, had hier een antwoord op. Jung merkte op dat onze grootste psychische verwonding tevens de poort naar onze initiatie is.

Volgens Jung en andere dieptepsychologen is de mens geen tabula rasa. Bij onze geboorte huizen in onze psyche – begrepen als de 'ziel' in de oorspronkelijke betekenis van dit Griekse woord – tal van complexen of blinde vlekken in ons bewustzijn die via het leven tot bewustwording en heling worden gebracht. Astrologen zien deze blinde of karmische vlekken letterlijk terug in de huizen van onze geboortehoroscoop. Ieder van ons heeft een of meerdere grote psychische verwondingen, die tevens onze levensthema's zijn. Bij mij zijn dit inderdaad het volbrengen van mijn roeping en het vinden van liefde. Dat ik beide op een dag zal realiseren, daarvan ben ik overtuigd. Toch, de weg er naartoe blijkt vol (onverwachte) obstakels te zijn. Volgens Jung zijn dit precies de obstakels die we nodig hebben om ons bewustzijn in een alchemistisch proces te transformeren tot een zuiver weten: gnosis of zelfkennis. Doordat ons verlangen naar gelukzaligheid, door iedereen anders ingevuld, zo groot is, zullen we ons hoe dan ook op onze eigen weg begeven – hoe zwaar, lang en steil deze ook blijkt te zijn.

De weg naar het hart

Er is een sprookje dat de weg naar ons hart op sublieme wijze vertelt: 'De tovenaar van Oz'. Dit verhaal is volgens mij nooit volledig begrepen, misschien omdat het sprookje relatief modern is. Toen L. Frank Baum in 1900 'De tovenaar van Oz' schreef, leefde de mens al in een gedemythologiseerde wereld. Binnen de rationele, industriële maatschappij had de ziel weinig betekenis: zij kan immers niet logisch beredeneerd of via zuiver cognitieve wetenschap bewezen worden. In een samenleving dat bovendien economische groei verafgod, is de ziel bovendien van geen enkele waarde. Sterker nog, de erkenning dat ieder mens en elk levend wezen (elk dier, elke plant, elk mineraal), bezielde is door een immanefeste, geestelijke levenskracht gaat in tegen elk kapitalistisch belang. Een systeem als het kapitalisme is immers ontworpen om maximale winst te persen uit elke (bezielde) levensvorm. Wouden worden gekapt, oceanen leeg gevist en mensen uitgeput op jacht naar steeds meer kapitaal. Voor wie 'De tovenaar van Oz' leest in het licht van het destijds opkomend kapitalisme, gaat een wereld open. In het licht van haar diepere, innerlijke betekenis, leest het moderne sprookje als een avontuur van de ziel die op zoek gaat naar levensgeluk en waarde in een ontzielde wereld. Uiteindelijk vindt het hoofdpersonage, Dorothy, deze in de smaragden stad, symbool van het hart.

Het leven van Baum zelf is overigens tekenend voor de tijdsgeest waarin 'De tovenaars van Oz' ontstond. Lange tijd was Baum inrichter van etalages van warenhuizen, een beroep dat zich bij uitstek specialiseert in het spiegelen van de (valse?) beloften van consumptisme en kapitalisme.

Kapitalisme versus communisme

Baum schreef 'De tovenaars van Oz' oorspronkelijk voor kinderen. Maar na publicatie werd het sprookje een bestseller onder volwassenen. Het kan niet anders dan dat de symboliek van het sprookje in het collectief bewustzijn een gevoelige snaar raakte. Besef dat de toenmalige tijdsgeest gespleten werd tussen twee wereldideologieën: kapitalisme en communisme.

Terwijl het Westen betoverd werd door de 'gold standard' van economische groei, winstbejag en materieel bezit, raakte een deel van de wereld ten oosten van de Verenigde Staten in de ban van het communisme. Beide systemen laten van individuele waarde weinig heel. Kapitalisme sluit het overgrote deel van de wereldbevolking uit van materiële welvaart en verpulvert de menselijke waarde en waardigheid in een alsmaar efficiënter, technologischer en meer onmenselijk economisch systeem. De homo economicus die in het najagen van bezit een verlossing ziet van beklemmende existentiële vraagstukken begeeft zich op een pad geplaveid met gouden beloften. Net als de blikkende houthakker, een van de metgezellen van Dorothy die symbool staat voor de ziel, moet hij de meest wezenlijke verlangens van zijn hart verruilen voor een gemechaniseerd bestaan als homo economicus. Net als de verstrooide vogelverschrikker moet hij het grootste deel van zijn denken uitschakelen. Zijn zelftwijfel moet hij in een bedekte depressie en sluimerende wanhoop onderdrukken. Dit is de hoge prijs die de heks van het Westen van de ziel binnen het kapitalistisch systeem eist. Overigens weet Dorothy de heks van het Westen aan het eind van het sprookje te verslaan.

De communistische heks van het Oosten, de andere boze heks in het sprookje, werd reeds aan het begin van het verhaal verslagen, toen Dorothy en haar hondje Toto door een tornado uit Kansas meegevoerd werden en op de boze heks van het communisme gestort werden. Kapitalisme was immers de positieve tegenpool van communisme. Besef dat Baum deels bewust en deels onbewust, zelf geleid vanuit diepere, onbewuste geestelijke drijfveren, 'De tovenaars van Oz' schreef als een parabel van de tijd. In het sprookje worden de industriële revolutie en haar evenknie – de opkomst van cognitieve wetenschap – tegelijkertijd voorgespiegeld als een utopie, gesymboliseerd in het land van Oz. Tegelijk spiegelt Oz alles wat er mis is met een wereld waarin het verstand de heerschappij heeft over hart en ziel: in haar centrum, de smaragden stad, heerst immers de grote tovenaars van Oz, die uiteindelijk een charlatan en illusionist blijkt te zijn. Oz is een stokoude, verschrompelde man – de werkelijke gedaante van de ziel van de homo economicus – die in zijn geïnflatterde ego luchtspiegelingen creëert, die geen van alle naar wezenlijk geluk of eigenwaarde leiden. In zijn sprookje heeft Baum de 'American dream' ontmaskerd. De vraag is of de lezers dit zelf in de gaten hebben gehad.

Een nieuwe pelgrimage

Nadat winstbejag op de troon van het hart is gaan zitten, is het streven hiernaar steeds verder aangedreven door steeds versnellende en efficiëntere productieprocessen. De stoommachine werd vervangen door de verbrandingsmotor, het brein kwam in de macht van gestandaardiseerde massaovertuigingen en de ratio won het van het hart. Onder aanvoering van een eenzijdig streven naar rationele verlichting, dreven wetenschappers, zakenmensen en regeringsleiders het goddelijke en het mystieke steeds verder naar de achtergrond. Zoals de kolonisten van Amerika nietsontziend hele stammen 'native Americans' en kuddes buffalo's de afgrond in hebben gedreven, drijft de ideologie van geld uiteindelijk de mens als individu en als collectief de dood in. Met de huidige ontstellende degradatie van ecosystemen en het verval van samenlevingen, heeft de heks van het Westen heel de menselijke beschaving naar de rand van de afgrond gebracht. Alleen een pelgrimage door het land van Oz, op weg naar de smaragden stad, kan de ziel verlossing en verlichting schenken.

Wat is het land van Oz, waar Dorothy terecht komt nadat een tornado haar bij haar oom en tante uit Kansas heeft weggevoerd? Oz is niet zomaar een sprookjesland, maar staat symbool voor het onderbewuste. Zoals gezegd is ook haar hoofdstad, de smaragden stad, een symbool, in dit geval het hart, dat in esoterie in verband wordt gebracht met de kleur smaragdgroen. (In de Indische chakraleer de corresponderende kleur van het hartchakra.) Om haar hart te bereiken moet Dorothy, vergezeld door vier metgezellen, de goudgele weg volgen. De weg heeft een dubbele betekenis: zij staat zowel symbool voor de weg van het materialisme dat de mens naar zijn ondergang voert, gepersonifieerd door de desillusies van de oude tovenaars. Anderzijds leidt de weg naar het faillissement van menselijke waarde de ziel door een alchemistisch transformatieproces, waarbij Dorothy stap voor stap haar bewustzijn zuivert.

Jung onderscheidde vier functies van bewustzijn:

- Instinct, gesymboliseerd door de laffe leeuw. Het instinct hangt nauw samen met het Freudiaanse Id of Es, dat op het niet gedifferentieerde of bewust gemaakte levenslust duidt. In deze tijd van materialisme zijn ziel en geest in duisternis gehuld en laten velen zich voornamelijk door zintuiglijke bevrediging leiden, hiermee hun levenslust uitputtend en aanwendend voor de genoegens van het fysieke lichaam.
- Denken, gesymboliseerd door de hersenloze vogelverschrikker van stro. Homo economicus gebruikt zijn verstand op een vernuftige wijze, om zijn 101 manieren tot winstmaximalisatie nog verder door te denken en te verbeteren. We gebruiken de ratio niet waarvoor zij is bedoeld - voor het spiegelen van ziel en geest in helder denken.
- Voelen, gesymboliseerd door de bliken houthakker, wiens gevoelsleven en hart zijn ingeblikt.
- Intuïtie, de bewustzijnsfunctie waar doorheen de stem van de ziel spreekt. Dorothy is de personificatie van de ziel die via de sublimatie van het instinct, denken en voelen, zich open stelt voor het horen van de intuïtieve stem, zodat zij uiteindelijk de weg naar haar hart, de smaragden stad, kan vinden.

In de ontwikkeling van homo economicus tot homo deus, de mens die zijn spirituele natuur terug op het materialisme heeft herwonnen, moet ieder mens de pelgrimstocht

maken naar de smaragden stad maken. Deze weg voert door het on(der)bewuste heen, dat bewust gemaakt moet worden. 'De tovenaar van Oz' is dus niet alleen een verhaal dat als een vroeg protest tegen de economisatie, mechanisatie en rationalisatie van de wereld kan worden gegrepen, zij is ook een moderne graallegende.

Het hart als heilige graal

Graallegenden als 'De tovenaar van Oz' verhalen over de alchemie van het bewustzijn op symbolische wijze. Begrippen als de steen der wijzen en de heilige graal verwijzen naar het resultaat van de transformatie van bewustzijn, dat van grofstoffelijk naar fijnstoffelijk gesublimeerd moet worden, waardoor iemand uiteindelijk over ene hart van goud beschikt. Zo iemand leeft zijn leven vanuit een liefdevol hart, waarmee hij heel de wereld en schepping omvat en dus niet alleen zijn 'speciale' kring van gezin, familieleden etc.

Net als in graallegenden als die van Parcival is de graal verborgen in een burcht: het hart moet veroverd worden. We moeten eerst de obstakels van onbewust zijn slechten en ons bewustzijn ontwikkelen voordat we ons hart kunnen bereiken. Liefde is niet iets wat ons zomaar ter beschikking staat, om de eenvoudige reden dat zij het product is van een geheel bewustzijn. Een hele of totale gewaarwording van onszelf, van onze ziel, waarbij we heel ons wezen bevatten en omarmen. Alleen een geheel bewustzijn dat niet langer bezeten wordt door complexen, subpersoonlijkheden of andere onbewuste motieven of drives is hiertoe in staat. Hoe dit alchemistisch proces van de transformatie van bewustzijn in zijn werk gaat, wordt door Dorothy en haar reisgenoten voorgeleefd.

Dorothy en haar hondje Toto

Laten we in de eerste plaats de hoofdfiguur verder onder de loep nemen.

Zoals gezegd, is zij de verpersoonlijking van de anima of de ziel zien. Een aanwijzing hiervoor vinden we in de metgezel van Dorothy, het hondje Toto.

De hond staat traditioneel symbool voor het ego, zoals bijvoorbeeld de kat in sprookjes altijd als het archetype van het gevoel fungeert. Het ego of zelfbewustzijn dat Dorothy in heel het verhaal vergezelt draagt een naam die sterk moet denken aan het Freudiaanse concept van het libido: de levensenergie die ons ter beschikking staat. Het libido is in eerste instantie nog volledig ongedifferentieerd – zij is nog niet bewust gemaakt – waardoor zij als een totaalprincipe ('toto') werkzaam is. Het hondje als symbool voor het ego of Ik, dat wordt aangedreven door het libido, vergezelt Dorothy. Vanuit de Jungiaanse psychologie wordt het ego geleid door de anima: de ziel met haar spirituele kennis stuurt de ontwikkeling of verdere bewustwording van het ego aan. Hiermee staat de Jungiaanse visie op de werking van het ego haaks op de conventionele opvatting, volgens welke het Ik zelfstandig functioneert en vanuit een vrije wil keuzes maakt. Jungiaans gezien gaat dit niet op. De keuzes die wij met ons bewustzijn maken – beredeneerd of gevoelsmatig – komen alle voort uit voor ons onbekende processen die worden aangestuurd door de ziel. Niet het hondje Toto leidt Dorothy op haar, maar Dorothy voert het ego aan en stuurt hiermee de libido in een bepaalde richting van bewustwording!

Tot slot. Traditioneel wordt de ziel als vrouwelijk voorgesteld, omdat het vrouwelijke principe aspecten als liefde, verbinding en ontvankelijkheid symboliseert. Dit zijn eigenschappen die aan de ziel worden toegeschreven. En die ook Dorothy bezit, zo wordt ons gaandeweg het verhaal verduidelijkt.

Oom Henry en tante Em

'De tovenaars van Oz' begint met de nogal trieste schildering van het leven van Dorothy, die op de prairie van Kansas bij haar oom Henry en tante Em woont. De oplettende lezer vraagt zich af waarom Dorothy niet gewoon bij haar ouders woont, maar die zijn overleden.

Iedere ziel draagt in zich een vaderlijke en moederlijke kracht: het mannelijke en vrouwelijke principe, bekend onder de namen 'logos' (rede) en 'eros' (liefde), 'yang' en 'yin' of in Jungiaanse termen 'animus' en 'anima' (hier niet te verwarren met de ziel). Een ziel die zo in haar bewustzijn beperkt wordt dat de mannelijke en vrouwelijke krachten in haar verward zijn, is niet in staat om nog langer over zichzelf te moederen. We zeggen in dit geval dat er een 'zielsziekte' optreedt, bijvoorbeeld een depressie. In het geval van Dorothy: zij woont bij haar oom en tante. Blijkbaar heeft zij zichzelf door haar beperkte bewustzijn van haar wezenlijke zielenkrachten, de eigen ouders, afgesloten en woont ze nu bij 'gastouders' in. De gastouders waarbij de ziel haar heil kan zoeken als zij niet langer voor zichzelf kan zorgen zijn talrijk. Therapeuten, relaties, loopbanen, verslavingen, vertier – we zoeken in tal van 'gastouders' ons heil. Toch, we moeten uiteindelijk onszelf helpen, want alleen de eigen ziel is verantwoordelijk voor ons leven. Zolang we ons geluk buiten onszelf, buiten ons eigen hart, blijven zoeken, zullen we lijden aan zielsziekten zoals depressie. Net als oom Henry en tante Em. Baum schrijft hoe beiden nooit eens lachen. Ze werken zich kapot op het schrale land van de prairie van Kansas. Hun leven staat in het teken van overleven, totdat op een dag een 'blessing in disguise' haar intrede doet: de tornado.

De tornado

We kunnen ons lijden lang dragen, maar op een dag zal heel ons onderbewuste ontladen in een tornado, vulkaanuitbarsting of tsunami – de overweldigende natuurkrachten, in gang gezet door onze eigen ziel, die middels geweld een doorbraak in onze bewustwording willen veroorzaken. In ons leven doet een dergelijke doorbraak zich voor als een crisis – innerlijk en uiterlijk – niet zelden gepaard gaande met een psychose: een overspoeling van de persoonlijkheid, waardoor we ons Ik of bewustzijn weer van de grond af opnieuw moeten opbouwen.

Huizen staan in dromen en andere symbolische vertellingen symbool voor de persoonlijkheid. De kamers representeren de verschillende compartimenten waarin we ons Ik vaak hebben onderverdeeld, te vergelijken met subpersoonlijkheden. De tornado die over de prairie van Kansas raast voert het huis waarin Dorothy woont mee naar het land van Oz. Door een psychose of een overspoeling van onbewuste inhoud van de ziel, stort onze bewuste persoonlijkheid in en komen we als vanzelf in ons onderbewuste terecht: het land van Oz.

Het land van Oz wordt, de naam zegt het al, geregeerd door de tovenaars van Oz. Over hem later meer. Tevens wordt Oz bewoond door vier heksen. Elke windstreek kent een eigen heks. Er zijn twee slechte heksen: die van het oosten en van het westen. De heks van het noorden en zuiden zijn daarentegen goed. Om de functie van de heksen te begrijpen, eerst iets meer over de werking van het onderbewuste.

De drie metgezellen van Dorothy

Geleid door intuïtie (zilveren schoentjes) zet de ziel de eerste stappen op de goudgele weg die ons uiteindelijk terug in onze bestemming zal voeren: de liefde van het hart van waaruit we een nieuw leven voor onszelf kunnen vormen.

Onderweg ontmoet Dorothy drie metgezellen die samen met haar de reis naar de mysterieuze tovenaars van Oz maken. Dorothy is namelijk verteld dat alleen Oz haar kan helpen terug te keren naar Kansas...

Eerst ontmoet zij de verstrooide vogelverschrikker. Hij is verstrooid omdat hij hersens mist.

Dan komt zij de blikken houthakker tegen die niets voelt omdat hij een hart mist.

Tot slot ontmoet zij de laffe leeuw die zijn kracht niet kan laten gelden omdat hij moed mist.

Zoals beschreven vertegenwoordigen deze de functies van ons bewustzijn: denken (hersens), hart (voelen) en instinct of zintuiglijke gewaarwording (leeuw). De vierde functie wordt dus vertegenwoordigd door Dorothy die de drie metgezellen aanvoert. De intuïtie die toegang heeft tot geestelijke kennis die niet beredeneerd, gevoeld of zintuiglijk begrepen kan worden is inderdaad de hoogst ontwikkelde functie van ons bewustzijn!

Wanneer we nu de weg naar ons hart gaan, dan zullen wij onderweg de blokkades moeten slechten die ons bewustzijn van liefde ontnemen. Deze blokkades worden gevormd door onbewust zijn, ontstaan doordat we net als de vogelverschrikker ons verstand onvoldoende gebruiken. Of staan onvoldoende in contact met ons gevoel, zoals in het geval van de blikken houthakker of zijn niet doortastend genoeg in onze gewaarwordingen, waardoor we ons als een laffe leeuw in een hoekje verstoppen, bang om het leven aan te gaan en te ervaren.

De grote tovenaars van Oz

Wanneer het reisgezelschap van vier smaragden stad bereikt en zij de tovenaars van Oz opzoeken neemt het verhaal een onverwachte wending. Het blijkt dat de tovenaars, die zich altijd ophoudt in zijn burcht, een charlatan is! Eerst probeert hij door middel van trucjes het gezelschap nog voor de gek te houden. Maar toverkunsten mislukken... En toch niet helemaal. Want onbedoeld helpt hij de leeuw toch aan de nodige moed, de vogelverschrikker aan denkkraft en de houthakker aan contact met zijn gevoel. Wie is deze vreemde tovenaars, die in het verhaal wordt voorgesteld als een iel, oud mannetje? Oz staat symbool voor het ego.

Het ego of het bewustzijn ziet zichzelf als een tovenaars. Wij denken dat wij met ons kleine ik over onze levens leiden, maar het is de ziel die met haar geestelijke, alomvattende kennis onze ontwikkeling aanstuurt. In oosterse tradities als het boeddhisme en hindoeïsme wordt het ego dan ook als een illusie beschouwt. Zij ontstaat doordat het bewustzijn van de moderne mens op zichzelf kan reflecteren, waardoor het (illusoire) idee van een centraliserend, vaststaand ik ontstaat. In werkelijkheid is het besef van een Ik echter een luchtballon van ons verstand. Nu, het oude mannetje is in het

verhaal ook met een luchtballen in het land van Oz terecht gekomen. Net als Dorothy was het onbedoeld; zijn luchtballon stortte neer.

Uiteindelijk moet de illusie of luchtballon van het ego wel neerstorten, waardoor we weer in ons hart terechtkomen! Wanneer we stoppen ons te identificeren met de illusie van het Ik, die maakt dat we ons als afzonderlijke wezens beleven, dan wordt als vanzelf de verbinding met de ziel, en daarmee heel het leven, weer hersteld. Deze verbinding met het totaal kennen we als liefde en zij zetelt in het hart...

We moeten eerst de vier functies van ons bewustzijn ontwikkelen om een sterk ego of bewustzijn op te bouwen, voordat we de illusies van het ego kunnen doorzien. Het ego heeft als functie een drager of centrum te zijn voor ons bewustzijn. Oz is daarmee in zekere zin wel degelijk een magiër. Hij is ervoor verantwoordelijk dat we ons van onze ziel bewust kunnen worden. Wanneer het ego haar bewustzijn echter, net als Oz, voor haar eigen macht aanwendt – om de illusie en identificatie met een afgezonderd Ik te creëren – dan gaat het mis. Dan verschuilen we ons net als Oz in onze eigen burcht die, paradoxaal genoeg, op de plek de enige plek staat waar we waarheid en liefde kennen: het hart! Hiermee geeft het verhaal aan dat liefde, ook wel gnosis of de kennis van het hart, alomvattend is. Hoe sterk je je ook met je ego hebt geïdentificeerd en hoe ver je ook van je ziel bent afgedwaald, de liefde en kennis van het hart is altijd en overal beschikbaar. Je hoeft er alleen een illusie voor op te geven: het waanbeeld dat het Ik over het leven regeert.

Klik, klak... Kansas!

Had Dorothy, die immers de intuïtie vertegenwoordigt, dit alles niet kunnen weten? Natuurlijk wel! Op het eind van het verhaal wordt haar onthuld dat zij nooit de hulp van de tovenaars van Oz nodig had om terug naar Kansas, de wereld, te keren. Al die tijd had ze maar met haar schoentjes tegen elkaar hoeven slaan, en ze zou weer terug in Kansas zijn!

Intuïtief weten we heel goed wat onze weg is, naar welke bestemming ons hart ons in het leven leidt. Echter, door een gebrek aan bewustzijn (denken, voelen, gewaarwording) laten we ons vaak langs omwegen door het ego misleiden. Vaak moeten we eerst een lange weg gaan, om door schade en schande wijs geworden, de weg van ons hart te gaan volgen...

Maar wat blijkt? Ook het onder de magie komen van het ego en het afdwalen van ons pad, is deel van de weg van het hart! De weg die Dorothy naar Oz voert is goudgeel... net als het hart. En hoewel zij vanaf de eerste stap op deze weg al de mogelijkheid had om met haar schoentjes terug te keren naar Kansas, moest zij eerst een hele weg afleggen om de feilloze kennis en leiding van het hart te aanvaarden. Waar je ook bent, wat je ook doet en in welke duistere hoeken je de schatten van je hart op dit moment ook zoekt, weet dat dit de obstakels zijn die door je ziel op je weg zijn gelegd. Hun doel is bewustwording. En hoewel we al deze omwegen in beginsel al nooit nodig hebben gehad om liefde te realiseren, helpen juist de dwalingen ons paradoxaal genoeg bij het realiseren van liefde. Evenals Oz onbedoeld met zijn trucjes toch de houthakker aan gevoel helpt, de vogelverschrikker aan een verstand en de leeuw aan moed.

Stel, je hebt via je psychische verwonding de initiatiereis door het onderbewuste gemaakt en je keert dan terug naar Kansas... Je keert terug naar je leven, dat misschien nog steeds dezelfde problemen kent als voor de reis...

Stel je bent Dorothy die terugkeert bij haar oom en tante, maar je beschikt nu over de heilige graal. Door de reis door Oz heb je de schat van je hart ontdekt. Dan zie je de wereld door de ogen van liefde, vanuit een nieuwe bezieling.

Het sprookje eindigt dan ook zoals het een sprookje betaamt. Als Dorothy in Kansas is en zij haar leven weer oppakt dan is de grauwsluier die eerst over de prairie en het armoedige huisje opgetrokken. Zelfs oom Henry en tante Em lachen, want hun is de goudgele weg van het hart gegaan. Hiermee is tevens de ban van het materialisme verbroken. Homo economicus is bevrijd uit zijn ingeblikte hart.

© Sander Videler